

Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Редкол. Барбіна Є. С. (відповід. редактор) та ін. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2014. – Вип. 65. – С. 134-138. **(Фахове видання, постанова Президії ВАК України №1-05/1 від 10.02.2010р.)**

УДК 371.711: 371.3: 373.3

Цись В.В., к.п.н., старший викладач
кафедри природничо-математичних
дисциплін та логопедії

Здоров'язбережувальна спрямованість розвивального навчання в початковій школі

У статті розкривається сучасний стан здоров'я підростаючого покоління, визначені основні чинники негативного впливу на нього під час освітнього процесу та на основі теоретичного аналізу встановлено, як на основі застосування основних положень розвивального навчання зменшити цей вплив.

Ключові слова: здоров'я, молодші школярів, розвивальне навчання, освітній процес в початковій школі.

В останні роки особливо гостро постає питання збереження здоров'я підростаючого покоління. Воно досліджується не тільки з медичної, а й з педагогічної та психологічної сторін і це обумовлено тим, що дитина молодшого шкільного віку більшість часу перебуває у загальноосвітньому навчальному закладі і все, що з нею відбувається в цей час прямо, або опосередковано впливає на її психофізіологічний стан.

Так на основі аналізу сучасних показників здоров'я встановлено, що за період навчання у школах I та II ступенів кількість здорових дітей зменшується в 4 рази, а із вадами зору збільшується з 3 до 50 %, кількість нервово-психічних порушень збільшується з 15 до 40 %, а з порушеннями

опорно-рухового апарату (сколіоз, остеохондроз, складні форми плоскостопості) збільшується до 65 % [5].

У свою чергу, М.Безруких зазначає, що кількість учнів, які страждають хронічними захворюваннями сягнула межі 90 % (кількість абсолютно здорових дітей не перевищує 10 %), більше 50 % з них мають незадовільну фізичну підготовку. Приблизно 75 % хвороб дорослих є наслідком умов життя в дитячі та юнацькі роки [2].

За даними вчених уже наприкінці першого року навчання 60-70 % учнів мають нервово-психічні розлади межевого характеру. Найбільший відсоток таких дітей у школах нового типу, що обумовлено психологічним та фізіологічним перевантаженням через високе нервово напруження та інтенсивність навчально-виховного процесу [7].

М. Гончаренко відмічає, що в українському суспільстві спостерігається катастрофічний занепад духовного здоров'я молодого покоління під впливом преси й телебачення, психотерору й рекламної антикультури, нав'язування насильства, експериментів з наркотичними засобами тощо [3].

Аналізуючи ті зміни, які відбуваються в здоров'ї та фізичному розвитку дітей шкільного віку в останній час О.Беседіна, Г.Даниленко, М.Коренєв, І.Сергета та інші дійшли висновку, що це обумовлено постійним збільшенням навчального навантаження з одночасним погіршенням умов перебування учнів у освітньому закладі.

У свою чергу, М.Антропова, Е.Вайнер, Г.Зайцев, О.Іонова, В.Слуцький та інші виділяють такі чинники під час навчально-виховного процесу, котрі негативно впливають на здоров'я учнів: недостатнє врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, що є одною з причин відхилень у формуванні особистості, її поведінці; перевантаження навчальним матеріалом, недосконала організація навчальної діяльності, авторитарно-репродуктивний стиль навчання, низька рухова активність школярів під час уроків, а як наслідок перевтома, що негативно впливає на соматичний стан дітей; низький рівень культури здоров'я вчителів та школярів.

Тому виникає необхідність у перегляді підходів до навчання та виховання підростаючого покоління, при якому зменшувався би негативний вплив сучасного освітнього процесу. Одними з таких, на нашу думку, є прийоми та методи запропоновані в межах розвивального навчання.

Здоров'язбережувальну спрямованість освітнього процесу досліджували М.Безруких, В.Білецька, Л.Єлькова, Г.Зайцев, М.Колеснікова, В.Неділько, Л.Омельченко, С.Сериков, Р.Штайнер та інші, а розвивальне його значення – Ш. Амонашвили, В. Давидов, П. Гальперин, Л. Занков, Н. Тализіна, Д. Ельконін, П. Ерднієв та інші.

Незважаючи на значну кількість досліджень у цих напрямках, ще недостатньо висвітлене питання здоров'язбережувальної спрямованості розвивального навчання, тому **метою статті** є теоретичний аналіз основних положень розвивального навчання щодо збереження здоров'я дітей під час освітнього процесу.

Ю.Бабанський зазначав, що процес навчання базується на системі пізнавальної діяльності школярів, спрямованої на розв'язання освітніх завдань [1], яка, на думку М. Пискунова, реалізується через складні мисленнєві процеси [8].

Проте їх не сформованість, або інтенсифікація може спричинити перевантаження психіки дитини, що є, як зазначалось вище, одним з негативних чинників погіршення здоров'я учня. Як відмічає М. Матюшонок, будь-яка більш або менш довготривала робота призводить до утоми організму, так як у процесі діяльності його запаси енергії поступово зменшуються, що не може не вплинути на рівень працездатності [6]. Тому для нормалізації життєвих функцій організму необхідним є зміна активної форми діяльності на пасивну, а при відсутності зазначеного переходу виникає перевтома, що може спричинити дизфункцію клітин головного мозку.

Каталізатором цього процесу також є перевантаження навчальним матеріалом та інтенсивність мисленнєвої діяльності і, як наслідок,

підвищення нервового напруження. Також до цього, на думку М.Пискунова, може призвести швидкі та часті переключення з одного виду діяльності на інший [8], а саме аналітико-синтетичний аналіз, порівняння, узагальнення, асоціації і т.п.

Усе це, зазначає науковець, може спричинити певні патології – зміни вегетативної функції, а інколи і зміни, приближені до стану стресу [8], а саме аналітико-синтетичний аналіз, порівняння, узагальнення, асоціації і т.п.

Однією з умов зменшення зазначених факторів є перегляд умов навчання та виховання підростаючого покоління. Чітка організація та підбір відповідних прийомів та методів може зменшити негативний вплив освітнього середовища на психофізіологічний стан учнів.

Проте, виникає необхідність у диференціації альтернативних навчальних технологій, оскільки, як зазначає С.Сериков, властивості людини (її природні задатки та здібності, які розвиваються) і особливості освітньої системи далеко не завжди і не у всьому співпадають, що, у свою чергу, може призвести до суперечностей між ними. Для попередження цього, науковець пропонує адаптувати саму освітню систему до унікальних особистісних якостей людини [9]. Зазначений погляд базується на теорії Ж.Піаже щодо адаптації пристосування педагогічного процесу до психічного розвитку дитини.

Однією з головних помилок педагогів, на думку Ж.Піаже, є те, що вони під час ознайомлення дітей з новим предметом, або явищем основуються на чуттєві дані, результати спостереження, оскільки дитина може їх засвоїти тільки на основі перетворення об'єкту, а не під час пасивного споглядання [4]. Особливо гостро це питання постає під час самоосвіти.

Зазначений вид діяльності не є регламентованим і не керується безпосередньо педагогом, оскільки несе рекомендаційний характер. Проте, самоосвіта і самоудосконалення займає вільний від навчання час, що зменшує можливості відпочинку і може призвести до перевтомлення.

С. Сериков у своєму дослідженні [9] зазначав, що самостійна діяльність спрямована на отримання нових знань є більш енергозатратною у порівнянні з процесом навчання. Оскільки під час останнього у рівній мірі застосовуються два види методів: репродуктивні та проблемно-пошукові. Перші не вимагають підвищеної мисленнєвої діяльності школярів і під час передачі соціального досвіду потребують менше часу на відміну від другої групи.

Науковець порівнює самоосвіту з процесом засвоєння соціального досвіду на основі проблемно-пошукового методу, оскільки під час зазначеної діяльності людини вивчає проблему, яка для неї виступає як нова. Таким чином, зазначає С. Сериков, у процесі виконання функції самоосвіти витрачається відносно більше енергії у своїй інтелектуальній діяльності, чим у ході навчання [9].

Тому виникає необхідність у керуванні та координуванні власної діяльності дитини.

Також особливої уваги потребує питання потреби у навчанні та у самостійному отриманні знань. Відсутність мотивації до певного виду діяльності призводить до переборювання індивідом власних інтересів, прагнень, що може також зумовити виникнення стресових ситуацій.

Перераховані вище особливості традиційного навчання не можна віднести до здоров'язберезувальних, тому виникає потреба у створенні альтернативного освітнього простору, яке сприяло б не тільки отриманню знань, умінь та навичок, а й збереженню всіх компонентів здоров'я. Одним з таких, на нашу думку, є розвивальне навчання.

Однією з його особливостей є організація співпраці під час ознайомлення з окремими поняттями, що сприяє формуванню навчального цілепокладання і навчальної мотивації і у подальшому призводить до самостійного прагнення до отримання знань. Цього можна досягти при створенні перехідних цілей. Так, наприклад, В.Репкін у процесі формування навчальної діяльності виділив три основні етапи [4]: 1) перетворення

практичної задачі у навчально-практичну; 2) включення поняття до ситуації навчально-практичної задачі; 3) аналіз поняття як розвивальної системи.

Перший етап характеризується тим, що замінюється механічне виконання певних дій його аналізом. Наприклад, при виконанні арифметичних дій основний акцент робиться не на кінцевий результат, встановлення значення виразу, а на загальні механізми його обчислення, встановлення конкретного змісту арифметичних дій. Тобто задається проміжна ціль, яка у подальшому є основною – формування розуміння виконання операцій за допомогою встановлення зв'язків між умовою та способом отримання результату. Крім того, що зазначена діяльність несе пізнавальний характер, вона, на думку В.Давидова, формує самостійність їх виконання у молодших школярів [4].

Також науковець зазначає, що перетворення певної задачі в навчально-практичну можливо лише у процесі спільно-розподільної діяльності учня та вчителя, яка реалізується через певну послідовність дій [4, с. 176]:

1. Визначення практичної задачі, яка вимагає оволодіння новими способами дій;
2. Спільний аналіз умов, які визначають необхідність нового способу дій;
3. Спільне виділення проміжної (власно навчальної) цілі і способів її досягнення;
4. Фіксування в моделі умов і способів реалізації виділеної навчальної дії;
5. Визначення навчально-практичної задачі, яка вимагає відтворення та конкретизацію навчальної дії;
6. Аналіз на основі моделі умов зазначеної задачі і відтворення (конкретизація) дій;
7. Спільне здійснення контролю і оцінка відтворюваної дії.

Реалізація зазначених етапів сприяє розумінню та послідовному формуванню навчальних дій, що, у свою чергу, зменшує енергозатратність і сприяє запобіганню перевтомі молодших школярів під час процесу засвоєння нових знань.

Слід зазначити, що під час спільної роботи педагог тільки допомагає та при необхідності корегує дослідницько-пошукову діяльність учнів, дотримуючись суб'єктно-суб'єктні відносини, тим самим створюючи комфортні умови на уроках.

Доступність нового навчального матеріалу реалізується також через моделювання досліджуваного предмета, або процесу. Як зазначає В. Давидов, їх конкретизація підтримує інтерес школярів, хоча він є ситуативним і нестійким [4]. Крім того, що використання моделювання сприяє більш глибокому розумінню навчального матеріалу для учнів початкових класів, оскільки відповідає віковим особливостям зазначеної категорії, воно також сприяє мотивації до вивчення та дослідження нового, що допомагає регулювати пізнавальний процес.

Після засвоєння основних механізмів школярі переходять до наступного етапу формування навчальної діяльності – навчально-дослідницького.

Під час дослідження під контролем педагога учні аналізують певні закономірності, особливості досліджуваного предмету або явища, тим самим активізуючи мисленнєві процеси учні переходять до вищого рівня: від навчальної до навчально-пізнавальної діяльності.

Крім того, в учнів розвивається інтерес та вміння визначати способи дослідження, тому закономірним на цьому етапі таке новоутворенням як навчальне цілепокладання. Це допомагає дитині молодшого шкільного віку не тільки прийняти поставленні вчителем практичні задачі, а й самостійно визначати проміжні навчальні цілі та способи їх досягнення, тобто будувати певний алгоритм виконання дій, що, у свою чергу, сприяє попередженню перевантаження під час отримання нових знань.

Третій етап формування навчальної діяльності характеризується переходом до аналізу поняття як розвивальної системи. На цьому рівні шаблоном перевірки правильності виконання завдання є раніше побудована модель, відповідність їй. Цей варіант контролю і самоконтролю допомагає

швидко і опосередковано перевірити результати діяльності, визначити помилковість у міркуванні учнів, а також проаналізувавши моделі розв'язання завдання продемонструвати, де дитина помилилась.

Застосування самоконтролю під час виконання завдань, який базується на моделюванні основних положень, допомагає школярам сконцентруватися на самому завданні, а не очікувати оцінки їх діяльності педагогам, що зменшує нервові напруження та запобігає виникненню стресових ситуацій під час уроку.

На основі теоретичного аналізу основних положень розвивального навчання було встановлено, що воно позитивно впливає не тільки на психологічний розвиток молодшого школярі, а й на всі складові його здоров'я, оскільки зменшують негативний вплив основних дидактогенних чинників, а саме: враховують вікові та індивідуальні особливості дітей, встановлюють під час освітнього процесу суб'єктно-суб'єктні відносини, реалізується поетапність формування навчальних умінь та навиків, моделювання досліджувальних закономірностей.

Подальші напрями досліджень пов'язані з вивченням особливостей застосування основних положень розвивального навчання під час підготовки майбутніх вчителів початкових класів.

Література:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: [Методические основы] / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
2. Безруких М.М. Здоровьесберегающая школа / М.М. Безруких. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2004. – 240 с.
3. Гончаренко М. С. Освітнянські проблеми валеології / М. С. Гончаренко // Формування, збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління як обов'язковий компонент системи національної освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з валеології, Дніпропетровськ, 22-24 жовтня 1996 р. / Ін-т змісту і методів навчання ; ред. С. В. Кириленко. – К., 1997. – С. 28-35.

4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М.: ИНТОР, 1996. – 544 с.
5. Казин Э.М. Основы индивидуального здоровья человека / Э.М. Казин, Н.Б. Глинова, Н.А.Литвинова. – М.: «Владос», 2000. – 190 с.
6. Матюшонок М.Т. Физиология и гигиена детей и подростков: учебное пособие / М.Т. Матюшонок. – Минск: Выш. шк., 1980. – 214 с.
7. Методологія і технології забезпечення здоров'язбережувального освітнього простору на регіональному рівні [Електронний ресурс] / Л. В. Лаврова, Н. М. Мікулак, В. А. Савченко, Ю. С. Хоменко. – Режим доступу : <http://www.ukrdeti.com/firstforum/r25.html>.
8. Пискунов М.У. Организация ученого труда студентов. – Минск: Изд-во БГУ, 1982. , а саме аналітико-синтетичний аналіз, порівняння, узагальнення, асоціації і т.п.
9. Сериков С. Г. Охрана здоровья участников образования: теоретический аспект : науч.-метод. пособие / С. Г. Сериков ; под ред. А. И. Сидорова. – Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2001. – 178 с.

